

# МИГРАЦИЯТА И КАНАЛДЖИЙСТВОТО КАТО СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ

*Розалия Кузманова-Карталова*

Миграцията на хора е проблем с натежаваща актуалност. Все повече хора преминават в други страни, за да търсят своето и на семейството си оцеляване. За нашата страна въпросът с миграцията стои особено остро, тъй като пониженият прираст на населението, от една страна, и засилената миграция на икономически трудоспособното население, от друга, засилват безпокойството за стабилността и просперитета на нацията ни. В немалко случаи като мигранти се явяват и деца, които заедно със семейството си търсят другаде своето оцеляване и започват от рано трудовата си дейност.

**Може да се уточни, че под миграция се разбира** презграничното движение на деца и възрастни, а за **мигрант**, според дефиницията на ООН, се приема човек, който е пребивавал в чужда държава повече от година. Може да се отбележи, че хора, които пътуват за по-кратки периоди, като туристи или по работа, не се считат за мигранти, но за такива се приемат сезонните работници, пътуващи за периоди по-кратки от година (4).

**Най-общо миграцията се реализира като:**

- **емиграция** – напускане на дадена държава с намерението за постоянно или временно заселване в друга;
- **имиграция** – заселване на хора в друга страна (която може да бъде постоянна, временна, доброволна, насилствена и т.н.);
- **вътрешна миграция** – движение на хора в границите на една държава.

Световната миграционна картина е изпълнена с много движение и с различни багри. Миграцията е естествено явление. Благодарение на миграционните процеси се развива и усъвършенства човечеството. Доброто контролиране на миграционните потоци е предпоставка за балансиран световен прогрес за всички нации и общества.

В социално-психологически аспект емиграцията е явление, което съдържа елементи на любопитство, откривателски дух, авантюра и предприемчивост. Стремещът за по-добър живот, бягство от бедността и войната, търсенето на нови възможности и надежда за устрояване на

по-добро бъдеще, са стимул за всеки, готов да остави родината и близките си, за да поеме дългия, неизвестен и трънлив път към щастието (7). В световен мащаб положението е следното: предвижда се в най-близко време епохална промяна в Европа и Средиземноморието, като се има предвид намаляването на раждаемостта и удължаването на човешкия живот в този регион, в сравнение с демографската реалност на страните от Северна Африка, които са с много висок прираст на населението, предполагащо силни емиграционни приливи към Европа. Подобен демографски натиск се чувства в Италия и Франция, които са в непосредствена близост до Африка. Оказва се, че Италия е на трето място в Европа по брой емигранти, като по-голямата част от тях са незаконни, пристигащи от Източна Европа и Балканите, от Средиземноморска и Субсахарска Африка, от различни части на Латинска Америка и Азия (7).

По отношение на демографската обстановка в България може да се каже, че от 1989 г. насам населението у нас е намаляло с над един милион, като само хората до 29-годишна възраст са намалели с близо 840 000 души. Статистиката сочи, че ако днес хората на възраст 20–29 години са близо 1 150 000, то след 10 години броят им ще стане милион, а след още 10 години, т.е. около 2023 г. – се очаква да бъде едва 670 000 – близо два пъти по-малко от сега (2).

**В демографско отношение нашата страна** се характеризира със следните **особености**:

- **нарастващ отрицателен естествен прираст на населението** (минус 0,4 промила през 1990 г., а за 2002 г. минус 5,8 промила), обусловен от ниската раждаемост (8,5 промила – през 2002 г. са се родили почти два пъти по-малко бебета отколкото през 1989 г.) и високата смъртност (14,3 промила – в това число 14,4 детска смъртност). Като цяло може да се каже, че от 10–12 години насам населението в България намалява средно с 45–50 хиляди души годишно;

- **висока емиграция** – през последните 8 години страната ни са напуснали около 195 – 200 хиляди души, средно по 25 000 годишно, повечето от които младежи (като прогноза се извежда през следващото десетилетие броят на емигрантите да продължава да расте, тъй като над 400 000 души (повече от 8% от населението) на възраст 15–60 г. заявяват готовност и намерение да напуснат България още през близките години, като над една трета – 150 000 от тях са на възраст между 20 и 29 години) (2).

В годишния доклад на Министерския съвет на Р България за 2002 година, като **предпоставки за емиграцията сред младите хора** са очертани:

безработицата (77%), ниският стандарт на живот в страната (63%), престъпността и социалната несигурност на населението (34%). Като се имат предвид различията в условията на живот и труд, на образование, култура и традиции, на здравен статус, на различна степен на интеграция на различните етноси, може да се каже, че за овладяване на въпросната тенденция за напускане на страната се изисква диференциран подход, за да се осигури относително равен старт в развитието на всички млади български граждани и да се намали миграцията сред тях (2).

През годините между двете последни преброявания на населението (1992–2001 г.) общото му намаление възлиза на 514 000 души, или с над 6% спрямо средногодишното население на страната за този период. Това намаление е в резултат както на естественото движение на населението, така и в резултат на външната миграция. За посочения период естественият прираст на населението е отрицателен и е в размер на 377 000 души. Емиграцията на населението на страната за същия период е приблизително 196 000 души, като в същото време в страната са се завърнали и преселили само около 19 000 души (1).

Когато въпросът с миграцията е нормативно уреден и е официално допустимо емигрирането на хора и семейства, то тогава положението може да се контролира от съответните власти, както и да се съблюдават имплицитно правата на децата и възможностите за тяхното развитие. Но в немалко случаи се реализира т. н. нелегална миграция.

**Нелегалната миграция** е в същността си незаконна миграция и е породена от налаганите ограничения и забрани на отделни страни срещу миграция на хора от определени други държави. Нелегалната миграция е свързана с нелегално преминаване през границата на дадена държава, както и с нелегално пребиваване в държави, на които мигранта не е гражданин или постоянно пребиваващ (4).

**За незаконни имигранти се приемат** чужденци, които вече са намерили закрила в дадена страна и поради несигурната ситуация, в която са се озовали, се чувстват мотивирани да се придвижат на територията на друга държава по незаконен начин, без предварителното съгласие на националните власти, без входна виза и необходимите документи (4). Може да се каже, че много често желанието за гурбет и за търсене на щастие граничи със склонността за нарушаване на законите. Като резултат от големия стремеж за живот “навън” се формира нов феномен “каналджийство”.

За **каналджийство се приема** организиране на незаконно влизане в територията на дадена държава на лице, което няма гражданство или право на постоянно пребиваване в нея с цел да се получат финансови или други материални изгоди. Каналджийството като явление е много близко до трафика на хора, но има и някои характеристики, които съществено го отличават от него. Наблюденията сочат, че каналджийството се отличава от незаконния трафик най-вече по това, че при него въвеждането на чужденец в друга страна се свързва с предоставянето на услуга, дори и незаконна за хората, които съзнателно са платили за нея, с цел да се озоват в чуждата страна (4).

За да се изясни по-добре понятието каналджийство е нужно да се открие детайлно **разликата между трафик на хора и незаконно преминаване на граница** (каналджийство). Най-общо може да се каже, че каналджийството в зависимост от целите на хората, които го осъществяват, може да се реализира като трафик на хора, а трафикът на хора не винаги е замислен като каналджийство. И по-точно: при каналджийството имаме незаконно влизане или преминаване на хора през дадена страна и освен това при него има задължително излизане от страната, на която хората са граждани. То често се осъществява при опасни или унижителни условия, като особено тревожно е, че каналджийството може да се превърне в трафик. За да стане ясно дали каналджийството е преминало в трафик на хора, е необходима информацията относно крайната фаза в положението на жертвата. В този незаконен акт понякога са въвлечени и доброволни мигранти, които са предприели това действие съвсем съзнателно и дори са си платили за него (3).

За жертвите на трафик може да се каже, че могат да бъдат транспортирани както в страната, така и извън нея. Те не стават жертви доброволно — те или никога не са давали съгласието си за това, което им се случва, или дори да са се съгласили първоначално, то това остава без значение, поради принудителните, измамни или насилствени действия на трафикантите. Жертвите на трафик често не осъзнават, че ще бъдат принудени на проституират или ще бъдат подложени на принудителна трудова експлоатация. Освен това при трафика се реализира не само укриване на хора и съдействието им да минат през или в дадена страна, но се включва и доставяне или получаване на възрастни и деца за труд или други услуги, и за да бъдат поставени в положение на подчинение и зависимост се използва върху тях сила, измама и принуда (3).

Може да се обобщи, че основната отличителна разлика между трафика на хора и каналджийството е елементът на измама, използването на сила и принуда при трафика и доброволното заплащане от самите хора за излизане от страната при каналджийството, освен това при трафика нямаме задължително напускане на страната. Особено травмиращо е, когато доброволната миграция премине в каналджийство, а реализиращите го въвлекат жертвите в трафик, при който те биват принуждавани да просят, проституират и т.н., т.е. стават зависими и не могат да започнат предварително обещаните им трудови дейности, като сервитьорки, бармани, фотомодели, камериерки, в кухнята на заведения, като строителни работници и т.н., т.е. те стават жертва на измама.

Изясняването на рисковете от миграцията, а именно каналджийство и трафик на хора, налага необходимостта да се изяснят **същностните характеристики на нелегалната миграция**. Като една от най-лошите характеристики на миграцията се определя **принудителното подчинение**. То се реализира, когато работодателят използва словесно или физическо насилие или заплахата от такова, за да запази работника в негова услуга. За принудително подчинение се приемат и случаите, когато работодателят умишлено подтикне работника да си мисли, че не може да излезе от създалата се трудова ситуация без да стане обект на насилие или фактическо ограничаване на действията (3).

Фактическо ограничаване на възможността работниците да напускат работното място не се налага, ако действията на работодателя или заплахите им подтикват към положение на принудително подчинение. Задържането от работодателя на документите, даващи право на работника да пътува – т.е. паспорт, разрешително за работа или лична карта, всъщност е вид фактическо ограничение, което може да потвърди констатациите за наличие на принудително подчинение. За разрешаването на проблема, някои правителства са криминализирали задържането на чужди документи за самоличност, но все още това не е масова практика (3).

Обикновено издевателствата на работодателите се изразяват в словесно или физическо насилие, в нарушения на договорните клаузи, уреждащи положението на работника, като често се правят удръжки от надницата им или се забраняват отпуските, а някои биват експлоатирани до толкова, че те самите започват да се възприемат като крепостни (3). Много от икономическите мигранти, които напускат домовете си и отиват в по-благоприятни държави в търсене на работа, са изложени на опасността

от това принудително подчинение. По-голямата част от тях, често са приемани като неквалифицирана работна ръка и биват насочвани към строителството и домашната прислуга, тъй като там си намират работа без експлоатация, която е изгодна за тях и за семействата им.

Емиграцията – доброволна или насилствена, е старо явление. Сега повече от всякога човек пътува, тъй като новите комуникационни средства, достъпният и бърз транспорт улесняват това. В зората на XXI в. е регистрирано най-голямото емиграционно движение в историята на човечеството. Наблюдава се обаче едно двойно паралелно емиграционно движение – едното – явно, официално и законно, другото – подмолно, насилствено, невидимо, но не по-малко реално и заплашително. През 2002 г. по официални данни хората, оставили своята държава легално, са 175 милиона, или 3% от цялото човечество, но констатациите сочат, че незаконните емигранти са двойно повече от тези с редовни документи (7).

Начинът на пристигане на незаконните емигранти е много унизителен – натоварени на кораби, на моторни или гумени лодки, много от тях често намират смъртта си в морето, когато е бурно или лодките са стари. Годишно загиват стотици хора. Тези, които оцеляват, не са приети особено добре, като голяма част от тях биват отпратени обратно за родината си, а онези, които успяват да останат, обикновено провокират враждебност и негостоприемство у местното население. Отчита се, че най-лесно успяват да се интегрират децата. Те успяват да усвояват езика безакцентно, участват в различни организирани и спонтанни мероприятия и инициативи, образуват групи и се приобщават към своите съученици с лекота, по-безболезнено и безконфликтно от родителите (7).

Често новопристигналите емигранти са принуждавани да вършат тежки и неблагоприятни дейности в сферата на строителството, чистотата и хигиената, земеделието и животновъдството. Поставени в неблагоприятна социална позиция, те приемат всякакви условия – вземат пониска заплата от местните работници, не претендират за отпуски и празници, за социално и здравно осигуряване, не протестират при удължаването на работното време, с което си навличат врагове сред домакините. Когато нелегалните емигранти станат жертва на трафик, те биват въвлечени от трафикантите в рискови и смъртоносни дейности, като пренасяне и разпространение на наркотици, продаване на органите им, принуждаване да се трудят при нечовешки условия, без да бъдат заплащени, излагани са на насилие и проституция и прочие. Незаконният емигрант се превръща в най-ниската оперативна единица на криминалните организации

– той върши т.н. черна работа. Според официалните статистики, всяка година биват продавани и купувани 4 млн. души, което осигурява на един особен вид търговци около 5 милиарда евро, като статистиките сочат, че от всички останали незаконни бизнеси, този е най-доходен и нараства с главозамайваща скорост (7).

Въз основа на приетата през 1951 г. **Конвенция на ООН за преследване на търговията с хора и експлоатацията на чужда проституция**, по отношение на имиграцията и емиграцията страните по тази Конвенция се задължават да предвиждат и реализират мерки, насочени към премахване на търговията с хора от единия или от другия пол с цел проституция. Насоката, която се задава чрез Конвенцията, е със следния характер (Чл. 17.):

- създаване на необходимите разпоредби за защита на имигрантите и емигрантите, в частност на жените и децата както на местата на пристигане и заминаване, така и по време на пътуването им;

- вземане на адекватни мерки за информиране на обществеността за опасностите от тази търговия;

- осигуряване на надзор в гарите, летищата, пристанищата, при пътуване и на други обществени места, за предотвратяване на международната търговия с хора с цел проституция;

- своевременно предупреждаване на компетентните органи за пристигането на лица, които на пръв поглед изглеждат главните виновници, съучастници или жертви на тази търговия.

Конвенцията задължава (Чл. 18) всички страни, които имат отношение към нея да събират в съответствие с националното си законодателство, сведения от лица с чуждо гражданство, занимаващи се с проституция, за да се установи тяхната самоличност и социално положение и да се разследва кой ги е накарал да напуснат своята държава. Получената информация се съобщава на органите на държавата, чиито граждани са тези лица за евентуалното ми репатриране.

По отношение на **превантивното ограничаване на нелегалната имиграция** (Чл. 19) законодателят предвижда да се вземат подходящи мерки за временно подпомагане и издръжка на жертвите на международната търговия с цел проституция, когато те са лишени от средства, докато бъде уредено тяхното репатриране. Освен това те могат да репатрират лицата, които желаят това или които са изискани от лица, имащи правомощия над тях, както и тези, които трябва да бъдат експулсирани в съответствие със Закона. **За да се осъществи репатриране** е нужна дого-

вореност с държавата, в която ще бъде репатриран гражданинът относно самоличността и гражданството, както и относно мястото и датата на пристигане на границата (5). Нужно е да се спомене, че България е страна и по Протокола срещу контрабанда на емигранти по земя, въздух и море към *Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност* (2000).

Може да се каже, че децата, които са преживели травмата на емигрирането, т.е. са напуснали страната си заедно с родителите, но не са желали това, изживяват неимоверна болка и чувство за празнота, които могат да бележат дългия път на развитието им. С такива деца би трябвало да се реализира специализирана социално-педагогическа работа, тъй като дискомфортът, в който се намират, може да доведе до множество травми и поведенчески реакции, които да бележат цялостния им жизнен път.

**В България** такава дейност започва да се реализира още през 2002 г. от **Център за подпомагане на хора, преживели изтезания – АСЕТ**. Изградена е програма, насочена към деца-бежанци и емигранти, които са усетили травмата от принудителното напускане на родната страна и търсенето на убежище в чужда страна. За осъществяването на дейностите по програмата работи екип от хора със специална подготовка в областта на душевното здраве, като работата е базирана върху теоретичните основи на съвременната психоанализа. Специалистите, работещи с деца-мигранти, формират становището, че децата и юношите не само споделят страданията и трудностите на своите родители, но имат и свои специфични начини да преживяват и преработват тези събития (6).

В основата на стратегията на работата с деца е залегнала идеята да се осигури пространство на всяко дете, в което то да може да заявява своите автономни желания и нужди. Известно е, че децата не дават директно своите заявки, а това става чрез посредничеството на възрастните хора, които са около тях – родители, възпитатели, учители и др. В тази връзка са предвидени дейности, насочени към професионалисти, които влизат в досег по различни поводи с тези деца и юноши, а именно: ателие “Приказка” – за работа с деца между 6 и 12-годишна възраст; ателие “Театър” – за юноши между 13 и 18-годишна възраст; програми за родители; индивидуални и семейни консултации. Според специалистите, успехът на програма се дължи на това, че тя е създадена с разбирането, че е необходима предварителна работа, за да може едно дете с проблеми да



бъде насочено и адекватно третирано в един процес на рехабилитация и реинтеграция (6).

Може да се каже, че явленията трафик на деца и възрастни, миграция, каналджийство и деца-бежанци са сходни по характер, но се различават по мотива, по положението на човека в крайната фаза на реализирания процес и по състоянието му. Общото между тях е неволята, от която се изхожда и дискомфортът, който се създава за жертвите.

Отличителните характеристики са свързани с това, че докато при бежанците има бягство от определена страна, поради социални или семейни причини – военни конфликти, глад, недоимък, преследване и т.н., то за миграцията е характерно доброволно напускане на страната за търсене на лично или семейно благополучие – главно по материални причини, при каналджийството вече желаещите да напуснат страната си заплащат услугата и уреждането на процедурите за преминаването им в друга страна, а при трафика на хора се реализира използване на сила и принуда за поставяне на жертвата, която е трафикирана в страната или извън нея в положение на зависимост и робство за използването ѝ за престъпни дейности, за сексуална и трудова експлоатация.

Четири негативни явления могат да се разглеждат и като едно цяло, тъй като в процесуален план те могат да бъдат взаимосвързани и да се реализират последователно. Например ако детето е принудено да избяга от дадена страна, поради репресивните действия, които са предприети срещу него и семейството му се реализира явлението дете-бежанец. В процеса на бягство то може да попадне на хора, които да съдействат преминаването или влизането му в дадена страна чрез определено заплащане, т.е. реализира се каналджийство, като самото каналджийство, може да завърши с трафик, ако детето попадне на хора, които злоупотребят с него и/или го вкарат в сексуална или трудова експлоатация – а самия процес на излизане от дадена страна е емиграция.

Презумпцията да бъдат разгледани явленията каналджийство и миграция отделно от другите трафик на деца и деца – бежанци се основава на мотива, че по този начин биха се разграничили по-ясно процесите, които в същността си доста често се преплитат и не могат да се уточнят процедурите за ефективната и своевременно рехабилитация на жертвите по отношение на конкретното деяние, извършено над тях.

Очертава се една нова сфера за интервениране в социално-педагогическата практика, а именно работа с деца и възрастни, жертви на нелегалната миграция. Своевременното активизиране на хората, институциите и организациите ще доведе до навременното овладяване на проблема,

а апробирането и прилагането на нови методики ще съдейства за ефективността на цялостната социално-педагогическа работа с децата и възрастните, въввлечени в каналджийство и принудителна миграция.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Вътрешна и външна миграция на населението в България. Резултати от репрезентативно изучаване за 2002 г. [www.nsi.bg/Census/Vivmigr.htm](http://www.nsi.bg/Census/Vivmigr.htm).
2. Годишен доклад на Министерския съвет за 2002 г. Приет с Решение от 19.06.2003 г. на Министерски съвет. [www.youthdep.bg/base/d2002.html](http://www.youthdep.bg/base/d2002.html) – 84к.
3. Доклад за трафика на хора за 2004 г. Службата за наблюдение и борба с трафика на хора. [www.usembassy.bg/policy/tip\\_03bul.html](http://www.usembassy.bg/policy/tip_03bul.html) – 101к – 2 Май 2005.
4. Държавна агенция за закрила на детето.  
<http://www.stopech.sacp.government.bg>  
[?sid=professional\\_bg&pid=30&ffd\\_char=all&PHPSESSID=30185ee3e04e13e20b48ff8f52a12eb](http://www.stopech.sacp.government.bg/?sid=professional_bg&pid=30&ffd_char=all&PHPSESSID=30185ee3e04e13e20b48ff8f52a12eb).
5. Конвенция за преследване на търговията с хора и експлоатацията на чужда проституция. Приета на 2.12.1949 г. с резолюция 3176 (IV) на Общото събрание на ООН. В сила от 25.07.1951 г. в съответствие с член 24. Издадена в Сборник от международни документи, 1992 г.
6. [www.acet-bg.org/children.htm](http://www.acet-bg.org/children.htm) – 8к.
7. [www.varnakoment.com/world/page012/wrl\\_0236.htm](http://www.varnakoment.com/world/page012/wrl_0236.htm) – 24к.

## МИГРАЦИЯТА И КАНАЛДЖИЙСТВОТО КАТО СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИ ПРОБЛЕМИ

РОЗАЛИЯ КУЗМАНОВА-КАРТАЛОВА

### Резюме

В статията се анализира проблемът за миграцията в различните J варианти, като се акцентира върху нелегалната миграция и каналджийството, които се очертават като социално-педагогически проблеми. Извежда се профилът на хора, жертви на нелегалната миграция и каналджийството, като се очертават механизмите за овладяването на тези феномени на международно и национално равнище.

**Ключови думи:** миграция; каналджийство; нелегална миграция; жертви.

## MIGRATION AND CANALLING AS SOCIAL-PEDAGOGUE PROBLEMS

ROZALIA KUZMANOVA-KARTALOVA

### Summary

The problem of migration and her different variants are discussed in the article. The accent is put on the illegal migration and the canalling which are defined as social-pedagogue problems. The profile of people – victims of illegal migration and canalling as mechanisms for the getting control of these phenomenal on international and national level are defined.

**Key words:** migration; canalling; illegal migration; victims.